

Naugolnyk L. B., Naugolnyk R. Z. Psychological factors of police officers' stress development

The article examines the factors of personality's stress development. Junior and middle management staff police officers' factors of stress development are empirically discovered and filled with psychological content. Their essence is cleared out in the article.

Key words: *stress, factors of stress, signs of stress, extravercy, stiffness, anxiety, personal adaptive capacity, knowledge of yourself.*

Стаття надійшла 24 жовтня 2013 р.

УДК 159.9.01:159.9.075

О. В. Сахнік

**АКТУАЛЬНІ АСПЕКТИ
ПСИХОЛОГІЧНОГО СУПРОВОДЖЕННЯ
ПРОХОДЖЕННЯ СЛУЖБИ ПРАЦІВНИКАМИ
ДЕРЖАВНОЇ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ**

Висвітлено проблеми, пов'язані із загальною необхідністю суттєвого удосконалення психологічного супроводження проходження служби персоналом Державної пенітенціарної служби України з метою забезпечення його психологічного благополуччя та надійності.

Ключові слова: *психологічне супроводження, проходження служби, персонал Державної пенітенціарної служби України, ознаки девіантної поведінки.*

Постановка проблеми. Сучасний стан функціонування персоналу Державної пенітенціарної служби (далі – ДПтС) України характеризується низкою негативних особливостей організаційно-управлінського рівня, що відображається в психологічній складовій умов несення служби в установах виконання покарань. Науковці, що досліджують актуальні проблеми у галузі пенітенціарії, зазначають, що такими особливостями є:

- понаднормове службове навантаження, зумовлене загальним зростанням рівня злочинності та скороченням кількості працівників;
- недостатнє впровадження науково обґрунтованих засад організації професійної діяльності відомчого персоналу;
- часта зміна рішень організаційно-правового характеру щодо основних питань формування та функціонування кримінально-виконавчої системи [1, с. 32].

До зазначених особливостей слід додати специфіку професійної діяльності працівників ДПтС України, пов'язану з її складністю, багатовекторністю, екстремальними умовами праці, надзвичайною важли-

вістю досягнутих результатів [1, с. 35], підвищеною відповідальністю за якість виконуваних функцій.

Як свідчать результати аналізу якості життєдіяльності службових колективів кримінально-виконавчої служби, не кожна особистість, що зробила свій професійний вибір на користь органів та установ виконання покарань, здатна ефективно працювати у цій системі упродовж тривалого часу. Швидка поява ознак професійної деформації, що виникають під впливом особливостей професійної діяльності і виявляються у міжособистісних службових і неформальних стосунках, провокує скоєння працівниками ДПтС України надзвичайних подій [2].

Водночас наявні суттєві прогалини у роботі кадрових підрозділів за напрямом профілактики негативних явищ у колективах працівників кримінально-виконавчої системи спричиняють збої у функціонуванні їх психоемоційної сфери. Потребує суттєвого удосконалення психологічне супроводження проходження служби персоналом ДПтС України на кожному з основних етапів, а саме: входження в первинну посаду (професійна адаптація до специфіки службової діяльності), переміщення за посадами (призначення в посади з більшим обсягом роботи) на етапі професійної зрілості, що є найбільш сприятливим для прояву та прогресування поведінкових відхилень. Отож, доволі гостро постає питання щодо підтримання психоемоційної стійкості, витривалості працівників пенітенціарної системи упродовж всього часу проходження служби, здатності запобігати виникненню ознак соціальної дезадаптації, девіантної поведінки, спровокованих умовами щоденної праці.

Стан дослідження. Незважаючи на те, що професійне середовище суттєво впливає на формування та розвиток дорослої особистості, очевидною прогалиною у наукових дослідженнях можна вважати неопрацьованість зв'язку між категоріями «професія – девіантна поведінка». Науковцям добре відомі такі негативні феномени, як професійний стрес, професійне «вигорання», професійна деформація особистості, зокрема в правоохоронних структурах. Розгляд проблем професійної деформації співробітників ОВС України та пенітенціарних установ, їх теоретичні та прикладні аспекти вивчав В. С. Медведєв. Питання психологічної діагностики та корекції схильності до девіантної поведінки працівників ОВС України висвітлювались у працях Т. Ю. Ваврика, Ю. В. Александрова. Соціально-психологічні детермінанти виникнення, методи превенції та профілактики аутоагресивної поведінки працівників ОВС України розглядалися О. В. Тімченко. Водночас кількість наукових публікацій, присвячених проблемі впливу професії на зародження девіантної поведінки особистості та профілактики цього явища, є вкрай обмеженою [3].

Мета статті – висвітлення тісного взаємозв'язку між успішністю впровадження реформ кримінально-виконавчої системи України та якістю функціонування механізму психологічного супроводження проходження служби працівниками ДПтС України, пошук дієвих шляхів запобігання виникненню серед особового складу служби ознак професійної деформації.

Виклад основних положень. Як правило, науковці виокремлюють декілька груп факторів, що детермінують відхилення у поведінці особистості, серед яких слід назвати зовнішні соціальні умови; внутрішні спадково-біологічні та конституціональні передумови; внутрішньо-особистісні причини та механізми виникнення таких відхилень. З переліку груп пріоритетне місце відводиться тим факторам, що описують зовнішні соціальні умови, в яких перебуває особистість: характеристикам соціальних груп і мікросоціального середовища.

Через специфіку професійного середовища та характеристики спеціального контингенту, що є об'єктом перевиховання та носієм кримінальної субкультури, працівник пенітенціарної системи знаходиться в особливій зоні ризику щодо дотримання духовно-моральних, етичних, правових, політичних, організаційно-професійних соціальних норм у щоденній поведінці, збереження стійкості психоемоційної сфери. Збої у функціонуванні останньої неминуче призводять до самореалізації за умов виходу за межі існуючих соціальних вимог, соціально-психологічної дезадаптації, стану блокування процесів успішного саморозвитку, виникнення поведінкових девіацій (злочинності, алкоголізації, наркотизації, випадків суїцидів, аморальної поведінки, корупції, бюрократизму тощо) [4, с. 5]. Особливістю поведінкових відхилень є те, що вони завдають реального збитку не лише іншим, дестабілізують порядок в організації (суспільстві), але й морально знищують особистість, погіршують стан її фізичного та духовного здоров'я.

Ситуація ускладнюється тим, що девіантна поведінка виступає не лише як індивідуальний акт, а й елемент соціального буття. З огляду на надзвичайну розповсюдженість поведінкових проблем у суспільстві, що спричинено змінами у якості загальноприйнятих норм існування у сучасному соціумі, поведінкові девіації активно проникають у всі сфери життєдіяльності людини, зокрема у колективи працівників кримінально-виконавчої системи, які мають бути взірцем дисципліни та законності.

Проблеми виникнення, розповсюдження та профілактики поведінкових девіацій мають декілька ракурсів вивчення.

Так, у праві під поведінковими відхиленнями розуміють все, що не відповідає прийнятим на цей час правовим нормам і заборонено під загрозою покарання. За характером і ступенем суспільної небезпеки

діянь їх розподіляють на злочини, адміністративні та громадянсько-правові делікти, дисциплінарні проступки [6].

У психології відхилення у поведінці розглядаються з точки зору їх відповідності критеріям девіантності, якими є погіршення якості життя, зниження критичності щодо власної поведінки, когнітивних викривлень (сприйняття та розуміння того, що відбувається), зниження рівня самооцінки, наявність емоційних порушень і стану соціальної дезадаптації включно до повної ізоляції особистості [3].

За певних умов відхилення у поведінці можуть набувати статусу патологічних і перетворюватися на об'єкти медичних досліджень, тобто залежна поведінка здатна переростати у системне захворювання. За Міжнародною класифікацією хвороб десятого перегляду у розділі «Класифікація психічних та поведінкових розладів» зазначаються такі їх види, характерні для людей дорослого віку: психічні та поведінкові розлади, що виникли внаслідок вживання психоактивних речовин; поведінкові синдроми, пов'язані з фізіологічними порушеннями та фізичними факторами; розлади звичок і потягів; розлади сексуальних пріоритетів [7].

Відтак проблема попередження виникнення девіантної поведінки має правові, медичні, психологічні аспекти, тобто є комплексною та вимагає ґрунтового науково-практичного підходу до її вирішення.

У науковій літературі поведінкові відхилення у більшості випадків розглядаються з точки зору клінічного підходу як найбільш розробленого та звичного, що передбачає встановлення медичного діагнозу та надання медикаментозної допомоги. Важливішими є аспекти упередження (профілактики) такої поведінки, забезпечення оперативного психологічного впливу на особистість, зовнішні прояви якої характеризуються ознаками девіантності, запобігання проникненню в органи та установи державного значення осіб, схильних до деструктивних форм виходу з конфліктних ситуацій, примітивних (первинних, архаїчних) видів психологічного захисту.

Як відомо, профілактика поведінкових відхилень передбачає впровадження системи загальних і спеціальних заходів на різних рівнях їх соціальної організації (загальнодержавному, правовому, соціально-психологічному), умовою ефективності яких є комплексність, послідовність, диференційованість і своєчасність проведеної психо-профілактичної роботи.

Всесвітня організація охорони здоров'я пропонує виокремлювати первинну, вторинну та третинну профілактики [8, с. 160], що полягають у застосуванні щодо клієнтів методів психологічної превенції (попередження, профілактики) та психологічної інтервенції (подолання, корекції поведінкових відхилень, реабілітації особистості).

Первинна профілактика має бути спрямована на усунення несприятливих факторів, що викликають появу негативних психоемоційних станів, а також на підвищення психологічної надійності та стресостійкості персоналу.

Завдання вторинної профілактики – вчасне виявлення нервово-психічних порушень на початкових стадіях їх розвитку, впровадження заходів психокорекційного та психореабілітаційного впливу, проведення роботи з особами, що перебувають (або перебували) у кризових ситуаціях.

Третинна профілактика спрямована на лікування нервово-психічних розладів і медико-психологічне супроводження порушень поведінки особистості, відновлення її психічного здоров'я [3].

Державні установи, що забезпечують реалізацію соціально значущих функцій з підтримання правопорядку та законності у суспільстві, першочергове місце у роботі з персоналом мають відводити питанням його психологічної надійності, побудові дієвих захисних механізмів, які запобігатимуть проникненню до організацій психологічно незрілих і морально нестійких осіб, здатних зруйнувати внутрішній мікроклімат колективу, а також налагодженню системи надання психологічної допомоги тим працівникам, що потрапили у складні службові чи життєві обставини. Відтак нормативне закріплення заходів первинної, вторинної та третинної профілактики повинно стати одним із пріоритетних завдань для ДПтС України, що обрала шлях реформування пенітенціарної системи у напрямі демократизації, лібералізації виправного процесу, формування професійного кадрового ядра служби, спрямованого на якісне виконання вимог Європейських стандартів [9].

З огляду на це особливої актуальності набуває питання щодо чіткого визначення алгоритму здійснення психологічного супроводження проходження служби працівниками органів та установ виконання покарань, наукового обґрунтування доцільності включення до нього змістових компонентів, регламентації порядку впровадження окремих заходів, нормативного закріплення цього виду роботи у нормативно-розпорядчих документах ДПтС України.

В алгоритм такої діяльності повинні входити всі види роботи із забезпечення психологічної стабільності, здорового мікроклімату у колективах працівників пенітенціарної системи, що вплине на якість виконуваних ними функцій.

Для територіальних органів та установ виконання покарань особливо значення набуває ефективна первинна та вторинна профілактика відхилень у поведінці підпорядкованого персоналу, вдосконалення його професійно-психологічного потенціалу за рахунок максималь-

ного врахування індивідуально-психологічних особливостей особистості, використання психологічних резервів працівників.

До заходів первинної профілактики мають входити:

- професійна орієнтація цивільної молоді та військовослужбовців, що охоплює соціально-психологічну, психолого-педагогічну, психологічну та психофізіологічну складові;

- якісний професійно-психологічний відбір, консультування кандидатів на службу та навчання до відомчих навчальних закладів;

- супроводження процесів професійної адаптації молодих працівників до умов несення служби та під час переміщення працівників за посадами;

- здійснення періодичного контролю за рівнем психологічної готовності працівників до виконання професійних обов'язків (проведення експрес-діагностики, збір та узагальнення інформації про поточний психоемоційний стан членів службового колективу);

- вивчення та оптимізація соціально-психологічного клімату у підрозділах, виявлення негативних чинників, що суттєво впливають на його характеристики, погіршують показники службової діяльності, стан дисципліни та законності;

- організація роботи з резервом кадрів на висунення на вищі посади;

- проведення занять у системі службової підготовки працівників з психологічної тематики, спрямованих на розвиток професійно значущих психологічних якостей, підвищення психологічної стійкості під час виконання оперативно-службових завдань, особистої дисциплінованості, культури спілкування, толерантного ставлення до засуджених тощо;

- надання консультативної та практичної допомоги особам рядового та начальницького складу, членам їхніх сімей з психологічних питань.

Первинна профілактика не є гарантом збереження психологічної захищеності посадових осіб кримінально-виконавчої служби, підтримання належного стану психологічної готовності до дій у складних та екстремальних умовах, успішного подолання негативних наслідків психотравмуючих впливів, ефективного запобігання виникненню ознак професійної деформації, безперервного накопичення необхідних знань і навичок безпечної службової діяльності, створення позитивного соціально-психологічного клімату, керованих службових і особистісних взаємин у колективі.

Відповідно до зазначених особливостей професійної діяльності, під впливом життєвих обставин формується сприятливе підґрунтя для виникнення негативних відхилень у проявах і поведінці особистості, у структурі її морально-етичних цінностей, що вплине на якість професійного та особистого життя [10]. Отож, оперативне ви-

рішення завдань вторинної профілактики сприятиме подоланню психологічної кризи, що може виникнути у особи, яка під час проходження служби перебуває у ситуаціях підвищеного ризику, психоемоційного навантаження та постійного впливу стресогенних факторів, пов'язаних із специфікою службової діяльності. Головною метою такої профілактики є вчасність застосування правильно підібраних психокорекційних і психореабілітаційних заходів.

Такий вплив повинен мати характер психологічної допомоги у вигляді психологічної інтервенції, що передбачає психологічне втручання в особистісний простір посадової особи для стимулювання позитивних змін в її психоемоційній сфері, надання необхідної психологічної підтримки та вимагає добре організованої системи психологічного супроводження проходження служби. Толерантно поставитися до проблем колеги, простягнути руку допомоги у вирішенні складних життєвих чи службових питань, сприяти нормалізації настрою та підтриманню належних морально-ціннісних установок його поведінки – означає проявити турботу про стан психологічної надійності всього колективу органу державного значення, психологічного благополуччя його персоналу.

Висновки. Очевидною є взаємозалежність між успішністю реформування кримінально-виконавчої системи, спрямованого на підвищення ефективності правоохоронної й правозастосовної практики в органах і установах виконання покарань, та якістю функціонування системи психологічного супроводження проходження служби працівниками ДПтС України.

Перспективи подальших розвідок. Сучасний стан роботи у цьому напрямі потребує суттєвого розвитку та удосконалення. Основна увага науковців-пенітенціаріїв, посадових осіб кримінально-виконавчої системи має бути зосереджена на визначенні напрямів забезпечення психологічного благополуччя персоналу ДПтС України, розробці алгоритму впровадження заходів психопрофілактичного, психокорекційного та психореабілітаційного рівнів, нормативно-урегулюванні цього виду професійної діяльності, що дозволить значно підвищити рівень психологічної безпеки працівників у штатних і екстремальних ситуаціях.

1. Правові основи діяльності персоналу Державної кримінально-виконавчої служби України: наук.-метод. посіб. / упоряд. І. Яковець. – К.: Паливода А. В. – 2011. – 232 с.

2. Дотримання прав ув'язнених в Україні – 2010. Доповідь. – «Донецький Меморіал», Донецьк. – 2011. – 54 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.ukrprison.org.ua.

3. Змановская Е. В. Девиантология: (Психология отклоняющегося поведения): учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений / Елена Валерьевна Змановская. – М.: Академия, 2004. – 288 с.

4. Гишинский Я. И. Социология девиантного поведения: учебн. пособие / Я. И. Гишинский, В. С. Афанасьев. – СПб.: Филиал Института социологии РАН, 1993. – 167 с.

5. Социальные отклонения / под ред. В. Н. Кудрявцева. – М.: Юрид. лит., 1989. – 366 с.

6. Кудрявцев В. Н. Правовое поведение: Норма и патология / Владимир Николаевич Кудрявцев. – М.: Наука, 1982. – 211 с.

7. МКБ-10. Классификация психических и поведенческих расстройств. – Женева; СПб., 1998.

8. Кондратенко В. Т. Девиантное поведение у подростков: социально-психологические и психиатрические аспекты / Валентин Тимофеевич Кондратенко. – Мн.: Беларусь, 1988. – 206 с.

9. Про Концепцію реформування Державної кримінально-виконавчої служби України: Указ Президента України від 25.04.2008 № 401/2008.

10. Медведев В. С. Професійна деформація співробітників пенітенціарних установ: навч. посібник / Володимир Степанович Медведев. – К.: Вид-во ін-ту ВС, 1996. – 80 с.

Сахник Е. В. Актуальные проблемы психологического сопровождения прохождения службы сотрудниками Государственной пенитенциарной службы Украины

Статья посвящена обзору проблем, связанных с необходимостью существенного усовершенствования психологического сопровождения прохождения службы персоналом Государственной пенитенциарной службы Украины с целью обеспечения его психологического благополучия и надежности.

Ключевые слова: психологическое сопровождение, прохождение службы, персонал Государственной пенитенциарной службы Украины, признаки девиантного поведения.

Sakhnik O. V. Urgent aspects of psychological support of State penitentiary service of Ukraine officers' work

The article touches upon the problems connected with the urgent necessity to improve psychological support of State penitentiary service of Ukraine officers' work fulfillment with the purpose to provide its psychological well-being and reliability.

Key words: psychological support, service, personnel of the State Penitentiary Service of Ukraine, signs of deviant behavior.

Стаття надійшла 28 жовтня 2013 р.